

УДК 35.01

І. В. ПАНТЕЛЕЙЧУК

**ДЕРЖАВНИЙ ІМІДЖМЕЙКІНГ
В УМОВАХ КРИЗИ ГЛОБАЛЬНОГО КАПІТАЛІЗМУ**

Визначено основні передумови кризи глобального капіталізму. Розкрито особливості взаємодії громадянського суспільства і держави в кризових умовах. Обґрунтовано основні стратегічні напрями державного іміджмейкінгу на шляху формування “сильної” держави.

The basic prerequisites of the crisis of global capitalism. The features of interaction between civil society and state in crisis. The basic strategic directions of the state imidzhmeyking towards forming “strong” state.

Ключові слова: криза глобального капіталізму, державний іміджмейкінг, “сильна” держава, цінності.

Світова фінансова криза, детермінована подіями в США в 2008 р., охопила практично всі країни світу і торкнулася всіх сфер життєдіяльності суспільства – економічної, політичної, духовної. Ситуація, що склалася, оголила проблеми, які накопичилися в процесі взаємодії держави і громадянського суспільства – одного з найважливіших чинників формування демократичної політичної системи. Перед органами державної влади постало важливе завдання відновлення рівня довіри громадян до системи державного управління, встановлення партнерських відносин із суспільством, що може бути забезпечено посередництвом формування позитивного іміджу державних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що свого часу М. Вебер, Х. Ортега-і-Гассет, А. Токвіль виокремлювали чинники, що можуть стати катализаторами кризи глобального капіталізму, наслідки якої стали предметом вивчення багатьох учених серед яких М. Кастельс, С. Маланга, А. Паччеї та ін. У той же час нерозкритими залишаються питання державного іміджмейкінгу в умовах формування “сильної” держави, розв’язанням яких і присвячена дана розвідка.

На думку американського вченого М. Кастельса, сучасна криза – це глобальна криза капіталізму, яка називалася протягом тривалого періоду і є структурною кризою “інформаційного капіталізму”. Учений позначає її як “глобальний інформаційний капіталізм” [4]. Проблемними зонами глобального інформаційного капіталізму стали нестійкість взаємозалежних глобальних фінансових ринків у результаті делегування, лібералізації і використання нових комунікативних і фінансових технологій.

Два роки потому стало очевидним, що ця глобальна криза не буде швидкоплинною. Усвідомлення цього факту заставляє нас переосмислювати багато

явищ і понять, що склалися, зокрема шукати відповіді на питання: у чому суть цієї кризи, які виклики і загрози вона несе людству, які можливі шляхи виходу з кризи?

Характерно, що світова криза вибухнула в перше десятиліття нового тисячоліття. Представники наукового світу часто пишуть про рубіж століть (не говорячи вже тисячоліть) як про час переоцінки цінностей, пошуків нових шляхів цивілізаційного розвитку. Сучасна цивілізація склалася під впливом техніко-технологічного прогресу і, відповідно, отримала назву техногенної цивілізації. Вирішальну роль в її розвитку відіграє постійний пошук і впровадження нових технологій як виробничих, які забезпечують економічне зростання, так і технологій соціального управління і комунікацій.

Науково-технічний прогрес і економічне зростання привели до нової якості життя, забезпечили зростаючий рівень споживання, удосконалили соціальну політику, зокрема медичне обслуговування, що дозволило збільшити середню тривалість життя. Саме з прогресом техногенної цивілізації більшість громадян пов'язували надії на прекрасне майбутнє, попри те, що деякі вчені і передбачали можливість того, що вона призведе людство до глобальних криз. Це обумовлено, на наше глибоке переконання, тим, що головною метою суспільного розвитку стала не людина, а вдосконалення техніки і технології як знаряддя панування людини над природою.

Техногенна цивілізація змінила світогляд людей, їх світосприйняття, естетичні ідеали і духовні установки в бік егалітаризації, лібералізації і демократизації. Під впливом ліберально-демократичних умов державного управління в західноєвропейських країнах сформувалися сильні структури громадянського суспільства. Громадянським суспільством у даному контексті ми визначаємо сферу соціальної взаємодії між економікою і державою, що складається в першу чергу зі сфер найбільш близького спілкування (сім'я), (добровільних) об'єднань, соціальних рухів і різних форм публічної комунікації [2, с. 7].

Громадянське суспільство ґрунтується на розвинених формах самоорганізації і саморегуляції суспільства, на оптимальному поєднанні публічних (державно-суспільних) і приватних (індивідуально-особистісних) інтересів при визначальному значенні останніх, а в якості найвищої цінності такого суспільства є визнання людини, її прав і свобод. Громадянське суспільство являє собою взаємодію вільних і рівноправних індивідів в умовах ринку і демократичної правової державності, це сфера поширення приватних інтересів і індивідуалізму. Обов'язковою умовою виникнення громадянського суспільства стала поява у громадян можливої економічної самостійності на базі приватної власності. Таким чином, посилення громадянського суспільства стало можливим завдяки економічному, політичному розвитку країни, зростанню добробуту. Політичним фундаментом громадянського суспільства слугує права держава, яка забезпечує права і свободи громадян. У цих умовах поведінка людини визначається власними інтересами, і на неї лягає відповідальність за всі дії.

Посилення громадянського суспільства привело до зменшення впливу інститутів державної влади. Багато прибічників ліберально-демократичної концепції громадянського суспільства виходили з непримиренних взаємин держави і структур

громадянського суспільства, коли сила й успіх одного можливі лише при слабкості і поразці іншого. У розвинутих європейських країнах сформувався специфічний тип взаємин між “сильним” громадянського суспільством і “слабкою” державою. Функціональні обов’язки держави обмежилися суто технологічними функціями в різних сферах життєдіяльності: культурі, економіці, соціальній сфері.

У той же час хотілося б підкреслити, що формування структур громадянського суспільства в країнах колишнього соціалістичного табору відбувалося досить нерівномірно. Це обумовлено, в першу чергу, специфікою розвитку кожної держави. Якщо в Угорщині, Чехії, Польщі, Прибалтиці та інших країнах інститути громадянського суспільства сформувались досить швидко, то в Україні цей процес відбувається повільно, на нього впливають як відсутність історичного і політичного досвіду розвитку громадянського суспільства, так і несформованість політичної еліти.

Однією з ознак розвинутого громадянського суспільства є, в першу чергу, становлення життєздатної ринкової економіки, що спричиняє формування середнього класу. Сучасний середній клас – це, за висловом учених, люди, які орієнтовані на миттєві потреби, на відстоювання своїх прав і свобод, природи і суті яких вони не знають. Для європейського середнього класу відчуття власної гідності стало рівносильним володінню певним набором речей, багатством, розкішшю. Вершиною бажань такої людини стала можливість мати необмежені права, забуваючи про борг. Х. Ортега-і-Гассет називає її “розбещеним дитям, якому властиві дві риси: безперешкодне зростання життєвих запитів і природжена невдячність до всього, що зуміло полегшити йому життя” [3].

Зазначені тенденції стали основою формування ідеології суспільства споживання, яка поширилася в планетарному масштабі. Відбулася зміна моделей капіталізму – на зміну виробничому капіталізму прийшов споживчий капіталізм, який власне і став каталізатором кризи 2008-2009 рр. У свою чергу, сформовані ідеали суспільства споживання спроектували феномен “шопінгоманії”. Цілеспрямована політика неадекватного споживання підсадила населення на кредитну “голку”. Громадяни, забувши про принципи “витрачай, скільки заробляєш”, потрапили в пастку незабезпеченого споживання і стали жити таким чином, наче завтра не наступить ніколи. В один, не зовсім “прекрасний” момент, ця “повітряна куля” потреб, незабезпечених можливостями, луснула і стала каталізатором глобальної системної кризи.

Відповідно до вищезазначеного, можна виділити декілька базових причин виникнення сучасної глобальної системної кризи людства.

По-перше, це криза фінансової і економічної систем унаслідок зруйнування законів економіки. Відхід від реального сектора економіки, “повітряні кулі” на ринках нерухомості, махінації з валютами і природними ресурсами, операції на фондових ринках, що вміщують ознаки кримінальних правопорушень, багатократне перевищення зобов’язань порівняно з активами (зобов’язань було набрано в сотні разів більше, ніж існує активів в світі) – ось основні чинники, які підірвали роль світової економіки як основного локомотиву прогресу.

По-друге, фінансово-економічна криза спровокувала кризу сучасної правової держави, перш за все в тому вигляді, як вона склалася на Заході і на яку орієнтувалися

країни Центральної і Східної Європи. У межах окремих держав, а також на глобальному рівні можна спостерігати відхилення від верховенства права в економіці, що проявилось в невиконанні нормативно-правових актів, непрофесійних і неправомірних діях чиновників, посадових осіб і корпорацій. Таким чином, неадекватне вживання правових принципів у сфері регулювання економічних процесів призвело до деформації прав і обов'язків суб'єктів економічних відносин, включаючи держави і міжнародні фінансові інститути.

За проведення економічної і правової політики в державі відповідає політичний клас. Її ефективність/неефективність безпосередньо залежить від професіоналізму, компетенції, моральних якостей правлячого класу. Деструктивні процеси, які відбуваються в економічній і правовій сферах на сучасному етапі, свідчать про кризу влади, яка власне і допустила можливість такого стану речей.

Бум споживання торкнувся не лише пересічних громадян, але і органи державної влади. Опубліковані дані свідчать про багатомільярдні бюджетні дефіцити, оскільки держави витрачають більше, ніж отримують. Регулярний дефіцит бюджету призводить до “зашкалювання” зовнішнього боргу. Багато європейських країн мають сьогодні дефіцит держбюджету, що перевищує в декілька разів установлену в ЄС Маастріхтським договором межу в 3 % ВВП. Ерозія бюджетної дисципліни членів європейського валютного союзу і зростання державного боргу підривають довіру інвесторів до валюти Євросоюзу.

Для виходу з глобальної кризи потрібні величезні капіталовкладення, а для цього потрібно зменшувати соціальні виплати, урізати непомірні витрати державних бюджетів, підвищувати податки – свідомо непопулярні заходи, на які багато урядів наважитись не можуть, боячись втратити електоральну підтримку і бути відлученими від влади.

Україна виявилася країною з найбільшим падінням економіки в Європі 14-15 % ВВП. У 2009 р. ВВП на душу населення склав 2,5 тис. дол. Для порівняння: відповідний показник у Польщі – 11,1 тис. дол., майже 4,5 рази вищий, ніж в Україні [5]. Така українська економічна слабкість обумовлена недосконалістю системних реформ. Зруйнувавши стару систему державного управління, ми так і не змогли завершити процес створення нової дієздатної економічної конструкції, чому посприяла також глибока політична криза, роз'єднаність політичних еліт, а також низький рівень політичної культури громадян.

Глобальна криза породила дуже небезпечну соціальну кризу – кризу довіри. Якщо людина втрачає роботу, засоби для існування, заощадження в банках, страхових і пенсійних фондах, то чи може вона довіряти своєму уряду? Природно, виникає питання: чому держава зі своєю нормативно-правовою базою не захистила її у скрутну хвилину? Виникає загальна недовіра громадян державних органів, руйнується їх імідж як відповідальних партнерів інститутів громадянського суспільства.

У цілому можна говорити про те, що в кризових умовах чітко окреслилися основні проблемні зони взаємодії громадянського суспільства і держави, а саме: економіка, право, влада. Вихід із ситуації, що склалася, можливий шляхом переосмислення ролі держави в сучасному суспільстві. У світовій міжнародній спільноті все частіше обговорюється теза про кінець неоліберальної моделі, все

наполегливіше говориться про відхід від концепції мінімальної держави. Вихід із ситуації, що склалася, можливий шляхом переосмислення ролі держави в сучасному суспільстві. Актуалізувалася потреба створення “сильної” держави. Сильна держава – це держава, здатна здійснювати необхідні структурні реформи, проводити політику прибутків. Кризові явища засвідчили, що громадянське суспільство не в змозі боротися з їх наслідками самостійно, без державної підтримки. “Сильне” суспільство виявилось не готовим самостійно нести відповідальність за свою діяльність. Міркування багатьох ліберальних теоретиків і практиків про те, що ринок сам розставить пріоритети, забезпечить суспільство всім необхідним для комфортного життя, але для цього потрібно мінімізувати вплив і контроль держави, зазнали краху.

Світова спільнота хаотично шукає шляхи подолання кризи. Учасники лондонського саміту G-20, що відбувся в 2009 р., домовилися про цілий комплекс заходів, необхідних для повернення довіри до фінансової системи та її регулювання, а саме заплановано усунути протиріччя між міжнародними і національними правилами, що визначають, зокрема, стан капіталу в банківській системі. Учасники саміту досягли консенсусу по принциповій реформі світової фінансової системи (збільшення ресурсів МВФ і виділення засобів для допомоги країнам, що найбільш постраждали від кризи; боротьба з податковими оазисами; регулювання бонусних виплат менеджменту компаній і банків; національні пакети кон’юнктурних заходів; посилювання контролю за фінансовими ринками; забезпечення стійкості національних економік).

Глобальна криза змушує переглянути дуже багато уявлень про заходи, які потрібно вжити для нейтралізації глобальної загрози, зокрема, як реформувати державні і міжнародні інститути влади, їх функції. У ситуації, що склалася, необхідно визначити формат співпраці держави і громадянського суспільства як у кризових, так і посткризових умовах. Забезпечити таку взаємодію може загальний пошук цінностей.

На духовному рівні криза означає процес зміни глобальних соціокультурних орієнтирів суспільства. Характерною особливістю культури нашого століття стало перетворення людини на знаряддя ефективної економічної діяльності. Надорганізованість суспільних інститутів почала здійснюватися за рахунок духовного життя, що обумовило непереборні протиріччя в економіці і духовній сфері. Протиріччя, що накопичилися, окреслили проблему збереження особистості. Сформувалося суспільство, в культурі якого найважливіше місце відводиться матеріальній стороні життя, суспільство, в якому матеріальний комфорт і задоволення виступають своєрідним Абсолютом, досягненню якого підпорядковано життя кожного члена суспільства.

Однією з усталених думок серед дослідників громадянського суспільства є асоціація цього інституту з цінностями західної культури, з ліберальною політичною культурою. Криза глобального капіталізму стала прямим наслідком кризи цінностей західної культури. Так, фінансове банкрутство нагадує, що вільні ринки вимагають створення моральних чеснот [4]. Свого часу античні мислителі на питання “як жити доброчесно?” відповідали, що спершу потрібно зрозуміти, що таке доброчесність. Іншими словами, істинне знання про доброчесність задає орієнтири етичної поведінки.

Наявність громадянських чеснот, серед яких не лише наполеглива праця, але і ощадливість, чесність, скромність, самостійність А. Токвіль вважав неодмінним чинником успіхом розвитку капіталізму. 75 років потому М. Вебер назвав набір цих чеснот “протестантською трудовою етикою” [1].

В умовах сьогодення замість ощадливості спостерігаються нації боржників, що хитаються під тягарем кредитів. Терпляче, системне накопичення багатства змінилося ризикованими банкірами і фінансистами, що діють у такій короткостроковій перспективі, що немає часу на прорахування наслідків або ризиків. А. Токвіль називав цей цикл придбання і задоволення “роковим колом” матеріалізму, що приводить до ще більшого споживання і, як наслідок, підриває процвітаючі демократії. “Прагнення до придбання, прагнення наживи, до заробляння максимальної кількості грошей не має нічого спільного з капіталізмом”, – пише М. Вебер. Учений був переконаний, що патологічна жадоба до наживи не відповідає духу капіталізму і тим більше не ідентична йому.

Проблема сучасної людини полягає в тому, що, підкорюючи природу і намагаючись встановити над нею контроль, вона втратила самоконтроль. Тому нагальна потреба сьогодення полягає в поверненні людині здатності контролювати себе і свої бажання. Такий контроль неможливий без системи абсолютних, універсальних і стійких цінностей, які несумісні з утилітарними, гедоністичними цінностями сучасної епохи.

Виникає нагальна потреба переходу до нового типу культури, вироблення загальних цінностей, “гуманізації” людини. Потрібно шукати шляхи переходу від споживчого капіталізму до виробничого. У даному контексті президент Франції Н. Саркозі висунув тезу про необхідність його гуманізації, що ставить перед державними органами завдання розробки нової гуманітарної політики [4].

Таким чином, можна зробити висновки, що в умовах кризи глобального капіталізму загострилися проблеми взаємовідносин між державою та її органами і громадянським суспільством. Зниження рівня життя населення, його духовна апатія активізували потребу у створенні “сильної” держави, здатної контролювати дії ринкових агентів і забезпечувати захист інтересів громадян. У таких умовах необхідно виробити новий формат взаємодії державних інституцій зі структурами громадянського суспільства, реалізація якого має бути забезпечена шляхом використання інструментарію державного іміджмейкінгу.

Перед органами державної влади стоїть завдання вироблення іміджевої стратегії держави, що ґрунтується на морально-духовних засадах. Необхідною умовою виходу із глобальної кризи капіталізму є формування нової системи цінностей. Доброзичливе відношення до ближніх, розуміння і прийняття вічних цінностей культури і суспільства, глибоке усвідомлення своєї особистої відповідальності в світі – ось шляхи оздоровлення людини і суспільства на шляху виходу з кризи. “Будь-які нові досягнення людства можуть ґрунтуватися лише на вдосконаленні людських якостей, і саме на цьому ми повинні сконцентрувати всі свої зусилля, якщо ми дійсно хочемо зростати”, – писав свого часу А. Печчеї. У людства є шанс знайти вихід з глобальної кризи, але для цього потрібно пройти через епоху духовної реформації і нової системи цінностей.

Література:

1. Вебер М. Избранное: протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер. – М. : РОССПЭН, 2006. – 651 с.
2. Коэн Дж. Гражданское общество и политическая теория / Дж. Коэн, Э. Араго ; пер.с англ. И. И. Мюрберг. – М. : Весь Мир, 2003. – 784 с.
3. Ортега-и-Гассет Хосе. Избранные труды / Хосе Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. А. М. Руткевич. – М. : Весь Мир, 1997. – 704 с.
4. Steven Malanga. Whatever Happened to the Work Ethic? – 2009. – Режим доступа : http://www.city-journal.org/2009/19_3_work-ethic.html.
5. Ukraine: Struggling Sovereign. – 2009. – Режим доступа : <http://www.insidecounsel.com/Issues/2009/October-2009/Pages/Ukraine-Struggling-Sovereign.aspx>.

Надійшла до редколегії 10.06.2010 р.